

Newton, Goethe ve Sosyal Bilimler

A. M. Celal Şengör

İTÜ, Jeoloji Mühendisliği Bölümü

Geçenlerde bir toplantı için Zürih'teyken, toplantı aralıklarında mutadım olduğu üzere sahaf dükkanlarını dolaştım. Bu dükkanların birinde meşhur fizikçi Werner Heisenberg'in *Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaft* (Doğa Bilimlerinin Temellerindeki Değişimler) adlı eserinin 8. baskısını buldum. Bir haftalık bir seyahatte kolayca okunabilecek boyutta olan bu eseri satın aldım ve İstanbul'a gelmeden okudum.

Kitap üzerimde büyük bir etki yaptı. Heisenberg bu kitaba aldığı birçok makalesinde doğa bilimlerinin giderek soyutlaşan özelliğine dikkat çekiyor, "Doğayı daha iyi anlamak için çabaladıkça onun somut yanlarından da hızla kopmak zorunda kalıyoruz" diyordu. Genelini anlaşılması, özel bilgiden feragat etmekle mümkün olabiliyordu Heisenberg'e göre. Özel bilgi ise tek tek toplandığı sürece kendi başına genel bilgiye götürüyordu insanı.

Heisenberg bu ikiliğe örnek olarak Goethe'nin Newton'un optik teorisine karşı geliştirdiği renk teorisini veriyordu. Bilindiği gibi Newton beyaz ışığın değişik dalga boylarına sahip yedi renkten oluştuğunu iddia etmişti. Goethe'ye göre ise bu, doğaya bir aletle (cam prizma) müdahale sonucu elde edilen suni sonuctu. Goethe beyaz ışığın insanın algıladığı şekilde incelenmesi ve temel olay (*Urphänomen*) kabul edilmesi gerektiği fikrindeydi. Goethe ışığı "anlamak" iddiasındaydı, Newton ise ışığın tüm özelliklerinin önceden kestirilebilecek olaylara bölünerek ışığın insanlarca kullanılabilir bir nesne olmasını sağlamıştı. Bu, Goethe'ye göre, dürüst bir yaklaşım değildi. Işık, ışık olarak anlaşılmalıydı.

Heisenberg, kitabındaki bir makalesinde, "İnsan Goethe'ye Newton'a karşı çıktığı için değil, itirazını sonuna kadar götürmediği için kızmalı: Goethe, Newton'un tüm teorilerinin şeytandan türediğini söylemeliydi" diyor.

Bunu okuyunca, romantik tarihçilerin, özellikle Wilhelm Dilthey'in eserlerinde ifadesini bulan *Verstehen* (anlamak) kavramı aklıma geldi. Ta Leopold von Ranke'den beri sosyal tarihçiler bir olayı "olduğu gibi" yazmak sevdasındadırlar. Bunu başarabilmek için tarihte rol oynayan kişilerin "anlaşılması" gerektiğini iddia ederler. Ancak aynen Goethe gibi bu "anlaşılmaktan" neyin kastedildiğini, bizlerden önce meydana gelmiş olan ve izlerini ancak bölük pörçük bulabildiğimiz olaylarda rol almış kişileri, onların somut izlerini belirli bir soyut model çerçevesinde incelemeyen nasıl anlayabileceğimizi bir türlü söylemezler. Tarihçilik adeta sihirli bir iş olup çıkar.

Bu durumun yarattığı çaresizliktir ki, kanaatimce, tarihte model üretmeyi tasvip edilmeyen bir iş haline getirerek mikro-tarih modasıyla tarih bilimini bir veri tufanına boğdurmak üzeredir. Halbuki sosyal bilimleri yalnızca deney imkanının kısıtlı olması doğa bilimlerinden ayırır. Bunun dışında, herhangi bir incelemede doğa bilimlerinin akılcı yolunu terk etmek, insanın anlaşılmasına doğanın diğer öğelerinin anlaşılmasına gidenden daha başka bir yol olduğunu sanmak, sosyal bilimleri Goethe'nin renk teorisinin uğradığı hezimete mahkum eder.

Tek tek özellerin birikmesi bilim değil, bilgi yığını oluşturur. Bilgi yığınının bilimin kendiliğinden çıktığı ise görülmemiştir.

A. M. C. Şengör'in bu yazısı 24 Kasım 1997 tarihinde Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi'nin 566. sayısında yayınlanmıştır (s. 5). Ayrıca, aynı yazı "zümrüt-name" isimli kitabında da yer almıştır (1999, Kredi Yayınları, s. 45-47). Sayın Şengör'e yazısını yeniden yayınlamamıza izin verdiği için teşekkür ederiz.